

anlayabilirim: İyiyeye yönelik her talep başkasının iyiliğini kendisinininkine kadar gözetmek zorundadır; başkasına ilişkin tasarımı, zihnimdeki öteki ben, ne denli gerçek bir tasarımı, yargılarımla kendimi gözettiğim gibi, bir bakıma kendimi gözettiğim için ötekini gözetiyorsam, taleplerim de o denli sağlam ve ikna edici olur. Karşımdakinden de aynı duyarlılığı beklemem kadar doğal bir şey olamazdı.

O halde, yakın ve uzak olgusal ötekilerle ortak yaşamıma ilişkin düzenlemelerde uygun, yani büyük çoğunluğun yararlı olduğunu kabul edeceği, en azından zararlı olmadığına aşağı yukarı ulaşacağı taleplerim adalete uygun taleplerdir. Bu formülün sınırlarını da belirlemek gerekiyor. Öteki karşına kendi gibilerin etkisi altında, özerk olmayan bir varlık görüngüsü olarak çıkıyorsa, ister yakınımda ister uzağımda

olsun, böyle birinin norm ve yasa taleplerini uygun, yararlı, adil bulamam. En başta ötekinin özerkliğini tanımayan, onu araç olarak kullanmaya, kendi yargılarına karşı yönetmeye, kısaca özgürlüğünü ya da kendisini yok etmeye yönelik talepler adaletsizdirler. Onlara boyun eğmekse kısa vadeli yarar için özerklikten vazgeçmek, adaletsizliği çağırarak, aslında kendisi olmaktan vazgeçmek demektir. Oysa, yukarıda açıklamayı denediğim gibi, adalet sezgisi benden başlayarak ötekileri benle özdeş, özerklik hakları bakımından denk saymayı zorunlu kılıyor. Buradan, özerk olmayan ötekinin taleplerinin haklı, adalete uygun talepler olmadığı sonucuna varıyorum. Başkasının özerk, etkin, adaletli olup olmadığını ancak kendimden başlayarak anlayabileceğim de temel varsayımımdı.

Castoriadis'de "Varlık ya da Kaos"

Müslüm TURAN^(*)

Castoriadis'e göre, Yunanlıların temel fikirlerinden biri, kaos tasarımı ve onunla bağıntı temelinde gerçekliğini bulan düzen (burada kosmos'la özdeşleştirilmiştir) sorunudur. Yunancada boşluk, hiçlik anlamına gelen kaos Hesiodos'a göre, evrenin başlangıcını ifade eder; dünya tüm anlamıyla kaostan doğmuştur: Başlangıçta tamamen düzensizlik vardı, sonra düzen, *cosmos* yaratıldı. Ama evrenin kökenlerinde, bildik manzaranın ötesinde kaos hâlâ egemen bir biçimde hüküm sürmektedir. Ve dünyanın düzeninin insan için anlamı yoktur: Bir yandan oluş ve doğumun, öte yandan da çürüme ve felaketin -biçimlerin ölümünün- körü körüne gerekliliğini dayatır.¹ Görüldüğü gibi, hem kosmos anlamında Varlığın hem de insan açısından Varlık'ın kaos'la özdeşleştirilmesi söz konusudur. Kosmos anlamında Varlık açısından bu özdeşleşme, Varlık'ın kaos'la bir tutulması, Varlık'ın bir bütünselliğinin olmadığı, tümüyle düzenli olmayan bir kaos olduğu Castoriadis'in sözcükleri ile Uçurum'dan, Dipsiz Kuyu'dan ibaret olması anlamına gelir.² Peki, ama Dipsiz Kuyu, Uçurum nedir?

Castoriadis'in Varlık'ı kaos'la özdeşleştirir ve fakat burada kalmaz. Castoriadis Varlık'ı kaos'la özdeşleştirdikten

sonra -ki bu ona göre Yunan düşüncesinin temel fikirlerinden biridir-bu özdeşliğin içerimini açıklamak istemiştir. Zira Varlık'ın tek başına düzensiz ya da düzenli olduğu önermesi bir anlam içermez. Tek başına düzen ya da tek başına düzensizlikten yola çıkarak ne düzeni ne de düzensizliği kavrayabiliriz, bu bize hiçbir sentetik bilgi sunmaz. Aslında Varlık'ın tümüyle düzensiz ya da tümüyle düzenli olması olanaklı bir şey gibi söz etmek çelişiktir. Var olan şeyler arasında herhangi bir durum, bir tür düzen anlamına gelir.³ İşte bu noktada Castoriadis'in alıntılıdığı Anaksimendros'un Varlık'a ilişkin olarak konutlandırdığı "anlamdan yoksun düzen"inin, anlamlandırılması gündeme gelecek, Varlık zamansallaşacaktır; insanın ve toplumun alanındayızdır artık: Tarih, anlamın içinde ve sayesinde ortaya çıkan şeydir; şeylere, edimlere, vb. anlamın yüklendiği yerdir. Kendisi "anlama sahip" olamaz ya da 'anlamdan yoksun' olamaz.⁴

Varlık'ı ya da kaos'u kavramsallaştırmak için Castoriadis, Hesiodos ve Yunan tragedyasından alıntılar yapar. Bu alıntılarda Varlık'ın bir yandan kaos'la özdeşleştirilirken bir yandan da kaos'la özdeşleştirilmiş Varlık'ın düzeninin in-

(*) Prof. Dr. Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

(1) Castoriadis, s. 279.

(2) A.g.e. s. 276.

(3) Randall ve Buchler, s. 133.

(4) Castoriadis, s. 277.

san açısından anlamsızlığı ortaya koyulmuştur. Hesiodos'a ve Yunan tragedyasına göre Yunancada boşluk, hiçlik anlamına gelen kaos, evrenin başlangıcını ifade eder; dünya kaoas'tan doğmuştur. Varlık, kaos'tur: "Başlangıçta tamamen düzensizlik vardı, sonra düzen, cosmos yaratıldı. Ama evrenin kökenlerinde, bildik manzaranın ötesinde kaos hala ege-men bir biçimde hüküm sürmektedir. Ve dünyanın düzeninin insan için anlamı yoktur: Bir yandan oluş ve doğumun, öte yandan da çürüme ve felaketin -biçimlerin ölümünün- körü körüne gerekliliğini dayatır. Anaksimandros'da -hakkında güvenilebilir tanıklıklara sahip olduğumuz ilk filozof- varlığın "öge"si apeiron, yani belirsizlik, tanımsızlık, kaos'u bir başka düşünme tarzıdır; biçim ise, yani varlıkların tikelleşmiş ve belirlenmiş varlığı, adikia'dır -hubris olarak da adlandırabileceğimiz adaletsizlik. Tikel varlıkların birbirlerine karşılıklı adil davranmasının ve adaletsizliklerini çürütmeleri ve yok olmaları aracılığıyla karşılaşmasının nedeni budur. Bu iki karşıtlık çiftinin yani chaos/cosmos ve hubris/dike, arasında, gizli olmakla birlikte, sıkı bir bağ vardır. Bir anlamda, bunlardan ikincisi, birincisinin insana ait alana aktarılmış halidir."⁵

"Tragedyanın "gidimli" olarak değil de temsil aracılığıyla herkesin gözü önüne serdiği Şey Varlık'ın Kaos olduğudur. Kaos burada, öncelikle, insan açısından düzen yokluğu, insanların, bir yandan niyet ve eylemleri diğer yandan da bunların sonuç ya da vardıkları yer arasında olumlu bir denkleğin bulunmaması biçiminde mevcut kalmır.⁶ Bunun da ötesinde, tragedya, bizim edimlerimizin

sonuçlarına hâkim olmadığımızı göstermekle kalmaz, bu edimlerin imlemlerine bile hâkim olmadığımızı da işaret eder. Kaos, aynı zamanda, insanın içindeki Kaos yani insanın hubris'i olarak da sunulur. Ve Anaksimandros'ta olduğu gibi, sonuçta üstün gelen düzen, felaket aracılığıyla oluşan bir düzendir "anlamdan yoksun" düzen."⁷

Yukarıdaki alıntılarda görüleceği üzere, kaos, sadece evrenbilimsel bir bağlamda ele alınmakla yetinilmemiş, insani alana da taşınmıştır. Ancak, burada kaos insani alana taşıyor ve orada varlığını sürdürüyorsa da kaos'tan, zayıf bir düzlemde de olsa insani bir yaratımı ifade eden düzenle bir kopuş gerçekleşmiştir. Anladığımız kadarıyla, Anaksimandros'un bu "anlamdan yoksun düzen"i; ya da Castoriadis'in "katmanları düzenli olmayan Kaos'u artık, Castoriadis'in sözleriyle, her seferinde Varlık'ta keşfettiğimiz (keşfedip oluşturduğumuz, keşfedip yarattığımız) çeşitli katmanlara özgü kısmi "düzenlemeler" içeren Varlık anlamına gelmektedir.⁸

Ona göre, insani alan kaos'tan doğar ve içinden çıktığı kaos'u iki biçimde sürdürür; "ruhsal Kaos, ruhun temel imgeleminin Dipsiz Kuyusudur; toplumsal Uçurum da, imlemi ve kurumu yaratan toplumsal imgelem alanının Dipsiz Kuyusudur."⁹ Bu, insani evrenin sürekli olarak kaos'un tehdidi altında olduğunu, kaos'la başa çıkmayı hedefleyen her eylemin her zaman için baştan başarısızlığa mahkûm olduğu düşüncesini ifade eder. Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi, evet dünya bir kaos, bir uçurum, dipsiz kuyudur ama aynı zamanda değişim ve özdeğişimdir. Varlık temelde

(5) A.g.e. s. 297.

(6) A.g.e. s. 297-298.

(7) A.g.e. s. 298

(8) A.g.e. s. 7.

(9) A.g.e. s. 227

sadece Zamanın içinde olan değil Zamanla, Zaman aracılığıyla, Zaman sayesinde vardır. Eş deyişle, Varlık Zaman'dır, dolayısıyla da sadece var olan değil aynı zamanda var olacak olduğu takdirde vardır, yaratıcı-yıkıcı zamansallıktır. Varlık=Zaman yaratımıdır; Zaman yaratımın dışında düşünülemez. Son olarak da zaman ve varlık ne tümüyle belirlenmiştir ne de tümüyle belirsizdir. Mutlak belirlenim ya da mutlak belirlenimsizlik bizatihi zamanın reddine götürür.¹⁰ Bilindiği gibi Aristoteles, zamanın içinde olmayı zaman olmaksızın düşünmenin imkânının olmadığını belirtmiş ve düşüncenin zamansal niteliğe haiz olan bir şey bünyesinde (örneğin 'ilelebet mevcudiyette') biçimlenmeksizin mümkün olamayacağını iddia etmiştir.¹¹

Benzer biçimde Castoriadis, tarihin hiçbir şekilde belirlenemezliğini ortaya koymuştur. Leledakis'in ifadeleriyle, "Tarih içinde ve aracılığıyla verili olan şey belirlenmiş olanın belirlenmiş dizilişi değil, radikal ötekiliğin, içkin yaratımın, sıradan olmayan yeninin ortaya çıkışıdır (...) ortaya çıkan şey "mantıksal olarak" bile var olanda olmayan bir şey olarak görülmelidir; ya da 'potansiyel olanın' zaten kurulmuş hali olarak görülemeyeceği gibi, önceden belirlenmiş ihtimallerin fiilileşmesi olarak da görülemez (...) tarih, radikal ötekiliğin ya da mutlak olarak yeninin ortaya çıkışıdır."¹²

Toplum ve kurum, ruha bireyin toplumsal biçimini dayatarak, anlamın başka bir kaynağını ve başka bir kipliğini önererek ve dayatarak, ruhun yaşamını idame ettirmesini sağlar.¹³ "Toplumun ku-

rumlandırılması, topluma ait imgesel imlemlerin kurumlandırılmasıdır ve ilkesel olarak bu kurumlandırma, toplumun "içinde" ya da "dışında" ortaya çıkabilecek her şeye anlam atfetmek durumundadır. Toplumun imgesel imlemi, şeyleri o şeyler olarak oldurur, onları oldukları halde ortaya koyar -buradaki "oldukları hal" imlem tarafından ortaya konur-; imlem de, birbirinden ayrılmaz bir biçimde, hem var oluş ilkesi, hem düşünce ilkesi, hem değer ilkesi, hem de eylem ilkesidir."¹⁴ Toplumun kurumlandırılması da, yine her zaman için ve bilinçsiz olarak, genel ve özel bir varlıkbilimdir. Her tikel şeyin ne olduğunu, şeylerin her tür bağıntısı ve bileşimini/bir araya getirilişini ve bir de, bağıntı ve bileşimlerin tümünü -yani dünyayı- "içeren" ve olanaklı kılan şeyi ortaya koyar ve hep de koymak zorundadır. Zizek'in sözleriyle, "tarihsel imgelemin kolektif bir ediminde temellenen toplum tasavvurunun felsefi temelini oluşturan şey, bu dipsiz uçurumdur: 'radikal imgelemin tümüyle tanınması, yalnızca radikal imgesel düzeyin diğer boyutunun keşfiyle, yani toplumu, ontolojik yaratım sürecinin kendi kendisini 'tarih' olarak ortaya koyusunun yegâne kaynağı olarak tayin eden o sosyal-tarihsel imgesel düzeyin keşfiyle el ele giderse mümkündür."¹⁵

Görüldüğü gibi insani evren, kaos'a karşı bir tür düzeni ifade etmektedir ama bu düzen oldukça kırılgandır: Her şeyden önce, sürekli bir biçimde, genel olarak kaos'la ve ayrıca bu kez kendisinin yarattığı kaos'la karşı karşıya kalır. Toplumsal kurumlandırmanın yol açtığı

(10) A.g.e. s. 7-9, 225, 279.

(11) Zizek (2005), s. 35.

(12) Leledakis, s. 149.

(13) Castoriadis, s. 222.

(14) A.g.e. s. 223-224.

(15) Zizek (2005), s. 36.

kaos'la başa çıkmak Varlık'ın kaos'una göre daha güçtür. Kurumlandırılmış toplumsal yaratım Varlık'ın kaos'uyla başa çıkmayı, iyi ama kötü başarır ama bizzat kendisinin temsil ettiği Kaosla, kendi yaratımının oluşturduğu Kaos'un tezahürüyle aynı biçimde baş edemez.¹⁶ Demek ki toplumsal yapılandırma bu iki kaos'la sürekli bir biçimde tehdit edilir. Bu durum ya da tehdit toplumsal yaratımın kalıcı bir temelini olmamasında, yapıyı ayakta tutacak sağlam bir zemin yerine oynak bir zemin üzerinde yükselmesinde kendisini gösterir. Başka bir deyişle, toplumsal olarak üretilmiş olan birey gibi diğer başka fenomenler de ne denli sağlam bir şekilde eklenmiş olursa olsun bireyin ve toplumun uçurumunu örten bir tabakadan öte bir şey değildir. Yani toplumsal yaratım tarafından temsil edilen düzen, anlam sorununu tümüyle çözmüş gibi bir algılamaya yol açmamalıdır; bu ontolojik bir olanaksızlıktır. "Öte yandan toplumun kurumlandırılması, bireyler açısından Uçurum'u tamamen örtemez. Yapabileceği, Rastlantı'yı, ama iyi ama kötü, üstelik ayrıntıları açısından değil de kabaca, ortadan kaldırmaktır."¹⁷

Bu nedenle bir toplumsal kurum (yapı değil) tarafından oluşturulan anlamlandırma belirlenmiş olmaksızın sonsuz şekilde belirlenebilir. Belirlenimden kaçan şey onu kuşatan anlam akışıdır ve her zaman anlamını tüketmeksizin eklenerek farklı bir belirlenime imkân verir.¹⁸ Bauman'ın sözleriyle, "bu şekilde anlaşılan bir özerk toplumun yapısı gereği kırılabilir bir insan birlikteliği biçimi olduğunu söyleyebiliriz. Ancak, bu kırılabilirlik, insan varoluşunun yine benzer

biçimde yapısına özgü, kaçınılmaz kırılabilirliğiyle iyi uyur. Özerk toplum bütün yaratımlarının bünyevi ölümlülüğünü açık açık kabul eder ve bu seçilmemiş kırılabilirlikten kendini sürekli dönüştürme, belki aynı zamanda da sürekli iyileştirme şansını çıkarmaya çalışır. Özerklik, ölümlülüğü lanetten lütf'a dönüştürmeye uğraşan müşterek bir çabadır... Ya da şöyle diyelim isterseniz, insan kurumlarının ölümlülüğünü insan toplumunu sürekli ayakta tutma daveti içinde kullanmaya yönelik cüretli bir girişim..."¹⁹

Dolayısıyla toplumsal kurumlandırma, her zaman için Kaos karşısında etkisiz kalma, varlığı kapsamasındaki boşlukları dolduramama olasılığıyla karşı karşıya kalır. Bundan ötürüdür ki, toplumun kendi kendini yaratması tam anlamıyla bir öz-yaratımdır, dolayısıyla ne evrensel bir akıl üzerine ne de evrenin değişmez bir spontane düzenine indirgenebilir; toplumsal yaratım her defasında dünyayı yeniden kurar ve toplumsal yaşamı her defasında özgün eylemlere tabi kılarak düzenler.²⁰ Başka bir deyişle toplumun kökeni, nedeni, temeli, toplumun bizzat kendisidir; yani kurumlandıran toplum olarak toplumdur. "İmlemin -kurumlandırmanın, toplumun ortaya çıkması yaratım ve öz-yaratımdır; varlığın olacak olan olarak tezahürüdür. Kökene, temele, nedene, ereğe ilişkin sorular toplumun içinde ve toplum aracılığıyla sorulur; ama toplum ve imlem, kendileri dışında kökene, temele, nedene, ereğe sahip değildir. Kendi kendisinin kökenidir; öz-yaratım bu demektir; kökeni kendisinin dışındaki bir şeyde değildir, bu hedefleri ortaya koyan

(16) Castoriadis, s. 230.

(17) A.g.e. s. 222.

(18) Leledakis, s. 145.

(19) Bauman, (2000) s. 92.

(20) Castoriadis, s. 224-225.

toplum olarak kendi varlığından başka da bir gereği yoktur."²¹

Toplum Varlık'ın genel görünümüne uyar, Ne bir sistemdir ne bir yapı ya da yapıların bir hiyerarşisi, bir sistemler sistemidir; toplum bir kurumlandırma, anlamlandırmalardır (magma) o, toplumun kimliklendirici ve işlevsel boyutta hayali anlamlandırmalarının maddileşmiş halidir. Burada Castoriadis Aristoteles'in hiçbir an olamaz ki fantazm olmaksızın ruh düşünebilsin düşüncesini almış ve geliştirmiştir.²² Son olarak diyebiliriz ki Castoriadis'in toplumu kavramsallaştırırken, yapı yerine kurumu, kurumlandırmayı geçirmesi toplumsal-yapısal bütünlerin önceden belirlenmedikleri anlamında "açık" olduklarını ve dolayısıyla kesin bir nedensellik zinciri oluşturulamamakla birlikte değişmelerin meydana gelebildiğini savunmak anlamına gelmektedir.²³ "Toplum kendini tarih olarak ortaya seren bir öz-yaratımdır. Kuşkusuz, bunu kabullenmek ve "öznel", "tözler" ya da "nedenler" üzerine anlamdan "yoksun sorular sormayı bir yana bırakmak temel bir varlık bilimsel değişim gerektirir."²⁴

Ancak kaos'u yaşamanın ya da toplumu kurumlandırmanın tek yolu Castoriadis'in özerk toplum olarak betimlediği açılım değildir. Bir diğer toplumsal yaratım ya da kurumlandırma, Kaos'un olumsuzlanması temelinde gelişir. "Toplumsal kuruluş burada, Kaos'u gizlemek için, Kaos'un reddi biçiminde ortaya konan bir varlık kipini var ederek belirir."²⁵ İnsan kaos'a ancak toplumu ve kurumu yaratarak yanıt verir. Bu iki şe-

kilde olur: Kaos'un karşılanması (sunulması) ve kaos'un gizlenmesi şeklinde. Dolayısıyla da, "yine aynı insanlık, dünyanın Kaos'u, Uçurum'u, Dipsiz Kuyusu'yla başa çıkmak durumundadır. İnsanlık, bu durumu, ta en başından beri, ilginç, aşırı derecede çelişkili hatta dâhilinde bilmeden ve bilmemek için de büyük bir gayret sarf ederek, üstü kapalı bir biçimde bilir. Söz konusu olan, bizzat o gizleme çabası dâhilinde ve o çaba aracılığıyla kendini belli eden ve kanıtlayan şeyi gizlemektir. İnsanlığın, bu, Kaos'u olumlama/yadsıma kipini ne içe atım, ne dışlama, ne akılsallaştırma, ne idealleştirme olarak adlandıramayız. Söz konusu olan, belki de daha çok, tüm bu mekanizmaların, insanlığın, hem kendisini çevreleyen hem de bizzat içerdiği Kaos'la arasındaki ilişki kipi olan bu temel sunma/gizleme'nin türevlerini ya da yavrularını oluşturmasıdır."²⁶

Bu, toplumsal yaratımın içine sızan kaos'un gizlenerek reddedilmesi toplumun kendi kendini gizlemesine, toplumun kendi varlığının bir yaratım olduğunun bilmezlikten gelmesine, onun kendi kurumlandırmasının kendisinin elinde olmadığı, kendi öz-eyleminin elinde olmayan, ulaşılamayacak bir şey olarak sunmasına yol açmıştır "Toplum, kurumlandırılmasının kendi dışındaki bir kaynak tarafından dayatıldığını öne sürmekle ya Kaos'u gözlerden uzak tutar ya da onunla bir uzlaşmaya girer, kendisini Uçurum'a, yani, kendisinin oluşturduğu Uçurum'a karşı korur."²⁷ Kaos'un bu tarz karşılanmasının -ki bunu yaderklik olarak tanımlar- merke-

(21) A.g.e. s. 226-227.

(22) Zizek (2005), s. 35.

(23) Leledakis, s. 248.

(24) Castoriadis, s. 22.

(25) A.g.e. s. 228.

(26) Castoriadis, s. 227-228.

(27) A.g.e. s. 224-225.

zinde ve özünde her zaman dinsel bir yönelimin bulunduğunu söyler, Castoriadis. Başka bir deyişle toplumun yaderk kurumlandırılmasıyla dinin özü aynıdır, aynı anlama gelir. Hem din hem de genel anlamda yaderklik, aynı yöntem ve amaçlarla işler. Amaç, her ikisinde de kaos'u öncelikle de bizzat toplumun kendisi olan Kaos'u gizlemektir. Bunu da, kaos'un ters yönden sunumu/gizlenmesi yoluyla, onun bir "imge"sinin bir "yüzü"nü ya da "sahtesi" rotaya koyarak gerçekleştirir. Ona göre, her din, toplumsal kurumlandırmanın kökeninin belirlenmesi temelinde gelişir ve bu köken ya da toplumun kurucu gücü bir inançlar sistemine dâhil edilmek suretiyle toplum-dışı ve dolayısıyla da dinsel bir odağa göndererek yapılandırır. Toplumlar, neredeyse her yerde ve her zaman kurumlandırılmış yaderklik dâhilinde yaşadılar. "Nomos'un toplum-ötesi bir kaynağı olacağına ilişkin kurumlandırılmış tasarım da bu durumun bir parçasıdır. Bu bağlamda, dinin temel bir rolü vardır."²⁸

"Kökeninden bu yana ve her zaman için, din, insanoğlunun, yanlış bir biçimde "aşkınlık" olarak adlandırılan şeyi kabul edemeyişine, yani Kaos'u kabul edemeyişine, Kaos'u Kaos olarak kabul edemeyişine, Uçurum'a, dimdik, ayakta, göğüs geremeyişine bir yanıt oluşturmuştur. Din gereksinimi olarak adlandırılan şey, insanların, mutlak değişebilirliği, kurulu her imlemin sınırını, insanın ulaştığı her düz'ün karşısında oluşan ters'i, her yaşamda yer alan ölümü, her anlama yanaşan ve her anlamın içine giren anlamsızlığı kabul etmeye yanaşmayışına tekabül etmektedir. Bilinen tüm toplumlarda ve kapitalist

toplumun basamakta olan çözülme anına değin, toplumun imgesel ünlemleri aslında ve özünde "dinsel" bir niteliğe sahip olmuştur: Bunlar, Uçurum'un kabulünü ve gizlenmesini bir araya getirmiştir. Bu, Ters'in, Ortaya Çıkış'ın, Bildik olanın ani tuhaflığının, Evcilleştirilmiş Olan'ın isyanının, Verili Olan'ın geçiciliğinin deneyimini yaşadıkları ölçüde bir kabul; her zaman için Uçurum'un, onu "temsil eden" ve onun kurumlandırılmış bir sunumu olan bir Benzer'ini, bir Suret'ini, bir İmge'sini -hatta neredeyse bir Sözcük ya da bir Kelam'ını- sundukları ölçüde de bir gizlenmedir: Bu da "Kutsal" olandır. Kutsal Olan aracılığıyla, Uçurum, varsayımsal olarak "içkin" toplumsal yaşamda konumlanır, belli sınırlarla çevrelenir ve neredeyse var olur."²⁹

Din bir yandan, kaos'u reddederken yeniden yapılandırır; onu belli sınırlarla çevirip iyi kötü "içkinleştirilmiş" bir temsili aracılığıyla kaos'un yaşantılanmasının sahte bir yolunu sunar. Bu temsil esas itibariyle, Kaos'un o bildik konumu/konumsuzluğunu hem her yerde hem de hiçbir yerde olmayan yerini kurgusal olarak somutlaştırır ve kutsal olan'ın görünümüne taşır "Kutsal Olan, Uçurum'un şeyleştirilmiş ve kurumlandırılmış benzeridir: Kendisini, "aşkın olan"ın "içkin", ayrılmış ve yeri belli bir varlığı olarak sunar."³⁰ Diğer yandan toplumun kurumlandırılmasına, varlığına, toplum-dışı, aşkın bir köken vermek suretiyle de toplumsalın kaos'una el atar: "toplumun kendisi karşısında oluşturduğu Uçurum'u, Kaos'u, Dipsiz Kuyu'yu kaplar; onu bir özyaratım, kurumlandırılmasının kaynağı ve güdümlendirilmemiş kökeni olarak gizler. Temel ingelem alanını inkâr eder ve

(28) A.g.e. s. 53.

(29) A.g.e. s. 239-240.

(30) A.g.e. s. 240-241.

onun yerine tikel bir imgesel yaratımı koyar. Toplumun doğurduğu ve toplumu doğuran imlem talebinin muammasını, toplumun kendisine, başka bir yerden geldiği varsayılan bir imlem yakıştırarak, gizler."³¹ Sonuçta din toplumun kurumlandırılmasının köşe taşı haline gelerek toplumun kökenini kutsallaştırılmasına varır. Bu da toplumun kendi kendisini gizlemesine, toplumun kendi varlığının bir yaratım ve yaratıcılık olduğunu bilmemesine yol açar.

Kendi kurumlarını, anlamlandırmalarını ve yaratımlarını toplumdışı bir kaynağa, toplumsal kurumlandırmanın etkin faaliyetine dışsal olan bir odağa kaydıran yaderk toplumlarda, toplumun kuruluşu böylece, bir anlam kapanımı içinde cereyan eder.³² Deleuze ve Guattari'nin belirttikleri gibi, topluma dayatılan bu düzen ve şablon, dünyada olup-biten her şeyin; ilkelerin, sınırların ve düzenin yaratıcısı olan ve gerek doğaya, gerekse topluma ait sınırların herhangi bir şekilde ihlalini önlemek için yasa koyan aşkın bir Tanrının konumunu yansıtır. Bu aşkın konum, insan üzerinde ikili bir bağ dayatır: Ya dayatılmış bu düzeni ya da kaos'un dipsiz çukuruna geri çekileceksinizdir. Dayatılmış düzen alanının dışında olmak, kaos halinde dağılmak anlamına gelir.³³ "Yaderk toplumlarda, yani bugüne değin mevcut olan toplumların ezici çoğunluğunda -hemen hemen tümünde- toplumun kurumlandırılışının bir kaynağının tasarımı, kurumsal olarak kurulmuş ve onanmış olarak, toplumun dışında, örneğin, tanrılarda, Tanrı'da, atalarda, Doğa yasalarında, Akıl yasalarında, tarih

yasalarında yer almıştır. Burada, bir başka deyişle, bireylere şu tasarımın dayatıldığı gözlenir: Toplumun kurumlandırılması bireylere bağlı değildir, kendi yasalarını kendileri koyamazlar -çünkü özerklik bu demektir-; o yasa, bir başkası tarafından verili durumdadır. Dolayısıyla, toplumun öz-kurumlandırılmasının bir öz-gizlenmesi söz konusudur ve bu da, toplumun yaderkliğinin ayrılmaz bir parçasıdır."³⁴

Görüldüğü üzere, yaderk toplum esas itibariyle, toplumsal kurumlandırmanı açık uçlu karakterini, sabitleştirir, Wittgenstein'in sözleriyle "sürtünmenin olmadığı ve bu nedenle belirli bir anlamda koşulların ideal olduğu kaygan buzun üzerine" yerleştirir, pürüzsüz bir zemine döndürür.³⁵ Yaderklik "yasaların, ilkelerin, normların, değerler ve imlemlerin bir kereye mahsus ve her zaman için (temelli) geçerli olmak üzere verilmesi ve duruma göre, toplumun ya da bireyin bunlar üzerine hiçbir biçimde etki etme olanağına sahip olmaması" anlamına gelir.³⁶

Bakhtin'in epik dünyası bu bağlamda büyük değer taşır. Ona göre "epik dünya yalnızca uzak geçmişin otantik bir olayı olarak değil, kendi koşulları açısından ve kendi ölçütlerinde de tümüyle son şeklini almış, kesinlik kazanmış bir şeydir; epik dünyadaki herhangi bir şeyin değiştirilmesi, yeniden düşünülmesi, yeniden değerlendirilmesi olanaksızdır. Bir olgu, bir fikir ve bir değer olarak tamamlanmış, kesinleşmiş, son şeklini almış ve sabitlenmiştir. Mutlak epik mesafeyi tanımlayan budur: Epik dünya ancak hürmetle kabul edilebilir;

(31) A.g.e. s. 242.

(32) Bauman (2000), s. 90.

(33) Goodchild, s. 147-148.

(34) Castoriadis, s. 106.

(35) Chantal Mouffe, Demokratik Paradoks, (Çev.A.C.Aşkın), Epos Yayınları, Ankara, 2002, s. 102.

(36) Castoriadis, s. 27.

dokunulması gerçekten imkânsızdır, çünkü insan etkinliği alanının, insanın dokunduğu her şeyin değiştiği ve yeniden düşünüldüğü alanın dışındadır (...) Herhangi bir etkinlik ve değişim olasılığını dışlayan epik mesafe sayesinde epik dünya, yalnızca içeriğinde değil, keza anlam ve değerlerinde de köklü bir tamamlanmışlığa ulaşır. Epik dünya mutlak biçimde mesafelendirilmiş bir imge mantığında, gelişmekte olan, tamamlanmamış ve bu nedenle yeniden düşünülen ve yeniden değerlendirilen şimdikle olası bir temas alanının ötesinde inşa edilir.³⁷ Epiğin dünyası tümüyle zamansallığın hükümünden mutlak biçimde soyutlanmıştır, insanların ve toplumların konumlandıkları zamanların bu yaderk dünya üzerinde hiçbir etkisi yoktur.

Zizek'in sözleriyle, yabancılaşmış bir toplumda, kültürel alan insanın libidinal çekirdeğinin şiddetle dışlanması, daha sonra da bu çekirdeğin bir sözde-"doğa" formunu dönüştürülmesi üzerine kuruludur.³⁸ Böylesi bir toplumda birey tümüyle ordadır, baştan sona kendisiyle örtüşür, kesinlikle kendisinin tıpa tıpa aynıdır. Ayrıca, tamamen dışsallaştırılmıştır. Otantik özyle dışsal tezahürleri arasında en küçük bir gedik yoktur. Tüm potansiyeli, tüm olanakları tamamen kendi dışsal toplumsal konumunda, yazgısının bütününde ve hatta dış görünüşünde gerçekleştirilir; önceden belirlenmiş bu yazgı ve önceden belirlenmiş bu konum dışında hiçbir şey yoktur. Olabileceği her şey olmuştur çoktan ve ancak zaten olmuş olduğu şey olabilir. En temel anlamda, neredeyse kelimenin tam anlamıyla, tamamen dışsallaştırıl-

mıştır: Ondaki her şey ortaya dökülür ve yüksek sesle dile getirilir: İç dünyası ve tüm dış özellikleri, görünüşü ve eylemleri tümüyle tek bir düzlemde bulunmaktadır. Kendisine bakışı, başkalarının ona bakışıyla tamamen çakışır-toplumunun (cemaatinin) bakışı, epik ozanın ve izleyicinininki de keza çakışır.³⁹

Bilindiği gibi Castoriadis, toplumu kendi kendini tarih olarak ortaya çıkaran ya da açığa vuran bir öz yaratım olarak tanımlar. "Her zaman için, önceden kurumlandırılmış olan toplum, bir özyaratım ve kendi kendinin yerine başkasını koyabilme yeteneği, bir kurumlandırılan olarak temel imgesel alanın, kendini, her seferinde, tikel bir görünüm alanı, kurumlandırılmış toplum ve toplumsal imgelem alanı olarak oluşturan bir yapıdır."⁴⁰ Deleuze ve Guattari'nin söylediği gibi tüm yasalar, haklar, değerler ve düzenler toplum tarafından yaratılmıştır ve toplum tarafından yıkılabilir; bir köken ya da hedef olarak hiçbir şey toplumun dışında durmaz. Topluma dışsal hiç bir mutlak ayırım ya da sınır yoktur ve dolayısıyla topluma hiçbir sınır dayatılamaz, kendi sözceleri ile arzusunun devrimi tüm sabit yapıları ve patolojik dürtüleri ortadan kaldırır.⁴¹ "Son olarak, hatta belki de özellikle şunu belirtmek gerekir: Toplum, kendisinden asla kaçamaz. Kurumlandırılmış toplum her zaman kurumlandırılan toplum tarafından işlenmiştir, kurulmuş olan toplumsal imgelem alanının altında her zaman için temel imgelem vardır. Toplumlarda özsel, eşzamanlı ve artzamanlı çoğulluk olduğunu söylemek, "kurumlandırılan bir imgesel alan var" demektir."⁴²

(37) Mikhaıl Bakhtin, Karnavalın Romana (Edebiyat Teorisinden Dil Felsefesine Seçme Yazılar) (Çev. Cem Soydemir), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 181-182.

(38) Zizek (2002), s. 25.

(39) Bakhtin, s. 200-201.

(40) Castoriadis, s. 33.

(41) Goodchild, s. 141.

(42) A.g.e. s. 42.

Bakhtin'in ifadesiyle, "ilk sözün olmadığı (hiçbir ideal sözün olmadığı) ve son sözün de henüz söylenmemiş olduğu" bir dünyadır bu. "Şimdikle kurulan temas aracılığıyla bir nesne, oluşmakta olan bir dünyanın tamamlanmamış sürecinin çekimine kapılır ve sonuçlanmamışlık damgası yer. Bu nesnenin zamanda bizden ne kadar uzak olduğu önemli değildir; eksik, bugüne ait, sürmekte olan zamansal ara noktalarımıza bağlanmıştır ve hazırlıksızlığımızla, şimdikle bir ilişki geliştirir. Ama bu arada, şimdikle belirsiz, sonuçsuz bir geleceğe doğru yol almaktadır. İşte bu sonuçsuzluk bağlamında, nesnenin tüm anlamsal dengesi kaybolur; bağlam açılmaya devam ederken, konunun anlamı ve önemi yenilenir ve artar."⁴³

Ancak, buna karşın, insan gerçekliğine baktığımızda toplumların, neredeyse her yerde ve her zaman kurumlandırılmış yaderklik dâhilinde yaşadıklarını ve toplum üzerine yapılan çözümlerinin de bu yaderk (ya da yabancılaşmış mı desek) toplum üzerine yapıldığını görüyoruz. Bu Castoriadis'e göre, esas itibarıyla, bize miras kalan Batı metafiziğinin varlık biliminin eksikliğini gösterir: Bu varlık bilimdeki eksiklik, Varlık'daki kaos'u ve toplumdaki kaos'u dolaymlayan Tanrının (ya da her tür dışsal gözlem arayışının) yarattığı sahte düzen ve kaos'la hesaplaşmamasının sonucudur. Toplumsal açıdan tanrısal dolayım (ya da sahte dolayım) toplumun öz-yaratımının ya da kurumlandırmasının gizlenmesine yol açmıştır. Böylelikle de toplumun kökeninin ya da temelinin bizzat toplumun kendisi olduğu anlaşılmalıdır. Bu yaderkliğin en temelli özelliğidir, yani toplumun öz-

kurumlandırılmasının bir öz-gizlenmesi toplumun yaderkliğinin ayrılmaz bir parçasıdır.⁴⁴ Castoriadis, bugüne kadar var olan toplumların hemen hepsinde yaderkliğin belirleyici olduğunu, toplumun kurumlanışının kaynağının toplumun dışında, tanrılarda, tanrı'da, atalarda, doğa yasalarında ya da tarihin yasalarında arandığını belirtmiştir. Bu kendiliğinden bir gelişim olarak değil, fakat kurumsal olarak kurulmuş ve onaylanmış olarak dayatılmış bir tasarımdır. Bu tasarım, esas itibarıyla de, toplumun yasasının toplumla benzersiz bir ilişki içinde olan bireylere bağlı olmadığını, bireylerin kendi yasalarını kendilerinin koyamayacaklarını, o yasanın dışsal bir başkası tarafından koyulduğunu ve verili bulunduğunu göstermeyi amaçlar.⁴⁵

Bakhtin'in epiğe ilişkin çözümlerleri burada, yaderk toplum tasarımı ve pratiği hakkında aydınlatıcı olabilir. Belirtildiği üzere, "epik dünya görüşünde "başlangıç", "ilk", "kurucu", "ata", "daha önce vuku bulmuş olan" vb. sırf zamansal kategoriler değildir, aynı zamanda kıymetlendirilmiş zamansal kategorilerdir ve aşırı derecede kıymetlendirilmişlerdir". "Ama tam da tüm müteakip zamanlardan tecrit edildiği için epik geçmiş mutlak ve tamamlanmıştır. Bir çember kadar kapalıdır; içindeki her şey tamamlanmış, çoktan bitmiştir (...) Mutlak kesinlik ve kapalılık, zamansal olarak kıymetlendirilmiş epik geçmişin birincil özelliğidir."⁴⁶

Ancak, burada temel sorun, bu dolayım neden başvurulduğu sorunudur. Bu dolayım kaçınılmaz mıdır ve bu haliyle de dolayım kendinde hiçbir olumluluk içermez mi? Castoriadis'te

(43) Bakhtin, s. 196-197.

(44) Castoriadis, s. 53, 99, 243-244.

(45) A.g.e. s. 106.

(46) Bakhtin, s. 179-180.

dolayım kaçınılmaz (ve açıklanamaz) ve tümüyle olumsuz olarak değerlendirilir. O, her ne kadar tarihsel-toplumsal alanın "toplum" türüne özgü, her zaman geçerli olacak yeni bir varlıkbilimsel düzen tipini yaratmayacağı, bu tipin, her seferinde, her biri bir yaratım olan, yeni bir toplum eidos'u temsil eden başka biçimler aracılığıyla somutlaşacağını belirtse de, topluma ilişkin genel bir değerlendirmeyi yine de verir: (Antik Yunan ve Yunan-Batı geleneği dışında) toplum, kendini yaratır ve fakat başlangıçta yaderk toplum olarak yaratır; yani kesin bir kapanma ilkesi üzerine kurumlandırılmıştır.⁴⁷

Castoriadis'e göre, bu olgunun bir açıklaması yoktur, zira böyle bir açıklama derhal dışsal bir gözlem olanağına ya da bir yer'e, topos'a gönderme yapar. Dolayısıyla toplumun neden yaderk bir tasarımı üzerinde yapılandığı bir gizem olarak kalır: büyük ölçüde tek ve aynı gizemi ifade eden yaderk toplum sırrı ile dinin sırrı açıklanamaz olarak kalır. Böylece Castoriadis, sadece dinin kökenine ilişkin olarak daha önce belirttiğimiz argümanlar temelinde, sorunun bazı boyutlarını biraz olsun ortaya konulabileceği umudunu korur. Ve buradan da, oldukça kolay bir hamleyle, yaderk söylemin, -kaos'u gözlerden uzak tutarak ya da onunla bir uzlaşmaya girerek kaos'u karşılama biçiminin- kaos'u yaşantılamamanın tek yolu olmadığını söyleyerek diğer yola, özerk toplum projesinin çözümlemelerine girişir.⁴⁸

Toplumsal kurumlandırmaya ilişkin açık ifadeleri göz önüne alındığında, Castoriadis'in toplumun kendini başlangıçta yaderk toplum olarak yarattığı (ki antik toplumlardan kapitalist toplumlara

kadar hemen her toplum) düşüncesi, kendi içinde çelişiktir. Bauman, bu sıkıntıyı, bütün toplumların özerk olduğunu, yani kendi kurumlarını kendilerinin yarattığını ama bunu sadece bazı toplumların açık açık kabul ettiğini ve önemli saydığını belirtir. Bu yüzden, belki de toplumları yaderk ve özerk diye değil de (zira "yaderk" bir toplumdan söz edilirken, birçok toplumun tasarlayarak ya da giyaben yaptığı üzerini kapama işlemi dolaylı olarak da olsa onaylanmış olur), [kendinde] özerk [kendi için] özerk toplumlar diye ikiye ayırmak daha iyi olur. Bu iki tür toplum arasındaki fark, özerklik farkındalığının var ya da yok olmasından ve bu farkındalığın toplumun gündelik işleyişi içinde kurumsallaştırılma derecesinden kaynaklanır.⁴⁹ Bauman özerkliğin bu farkındalığının ya da farkındasızlığının sebebini araştırır ve bunu, esas itibarıyla, özerkliğin, özerk toplumun kaos'una bağlar.

KAYNAKÇA

- Bakhtin, Mikhail: *Karnaval'dan Romana* (Edebiyat Teorisinden Dil Felsefesine Seçme Yazılar), (Çev. Cem Soydemir), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001.
- Bauman, Zygmunt: *Siyaset Arayışı*, (Çev. Tuncay Birkan), Metis Yayınları, 2000.
- Bogue, Ronald: *Deleuze ve Guattari*, (Çev. İ. Öğretir-A. Utku), Birey Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- Castoriadis, Cornelius: *Dünyaya, İnsana ve Tabiata Dair*, (Çev. Hülya Tufan), İletişim Yayınları, İstanbul.

- Connolly, William E.: *Kimlik Ve Farklılık*, (Çev. Ferma Lekeşizalın), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995.
- Deleuze, Gilles ve Guattari, Felix: *Kapitalizm Ve Şizofreni I*, (Çev. Ali Akay), Bağlam Yayınları, İstanbul, 1990.
- Deleuze, Gilles ve Guattari, Felix: *Felsefe Nedir?*, (Çev. T. Ilgaz), Yky, İstanbul, 1992.
- Eagleton, Terry: *İdeoloji*, (Çev. M. Özcan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996.
- Foucault, Michel: *Büyük Kapatalma*, (Çev. Hülya Tufan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000.
- Game, Anne: *Toplumsalın Sökümü*, (Çev. M. Küçük), Dost Kitabevi, Ankara, 1998.
- Goodchild, Philip: *Deleuze ve Guattari*, (Çev. R. G. Ögdül), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005.
- Hegel, Frederich G. W.: *Mantık Bilimi*, Felsefi Bilimler Ansiklopedisi, I, (Çev. Aziz Yardımlı), İdea Yayınevi, İstanbul, 1991.
- Hegel, Frederich G.W.: *Tinin Görüngübilimi*, (Çev. Aziz Yardımlı), İdea Yayınevi, İstanbul, 1996.
- Jay, Martin: *Adorno*, (Çev. Ünsal Oskay), Der Yayınevi, İstanbul, 2001.
- Laclau, Ernesto ve Mouffe, Chantal: *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*, (Çev. A. Kardam- D. Şahiner), Birikim Yayınları, İstanbul, 1992.
- Mouffe, Chantal: *Demokratik Paradoks*, (Çev. A. C. Aşkın), Epos Yayınları, Ankara, 2002.
- Negri, Antonio: *Yaban Kuraldışı* (Çev. E. Canaslan), Otonom Yayınları, İstanbul, 2005.
- Randall, J.H. ve Buchler, J.: *Felsefeye Giriş*, (Çev. Ahmet Arslan), EÜEFY, İzmir, 1989.
- Zizek, Slavoj: *Kırılğan Temas*, (Çev. Tuncay Birkan), Metis Seçkileri, İstanbul, 2002.
- Zizek, Slavoj: *Gıdıklanan Özne Politik Ontolojinin Yok Merkezi*, (Çev. Şamil Can), Epos Yayınları, Ankara, 2005.

(47) Castoriadis, s. 22, 245.

(48) A.g.e. s. 245

(49) Bauman (2000), s. 90.